

Pavel Himl, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století,*

Praha 2007, Argo, 374 s.,
ISBN 978-80-7203-917-3

Nejnovější monografie Pavla Himla se nápadně vymyká mainstreamové české historiografii – ať mírou aktualizace a sociální kritičnosti, která se neuchyluje k laciné rétorice, explicitně artikulovanými představami o povaze historické vědy, kontinuálním dialogem o možnostech a limitech interpretace či teoretickou reflexí spojenou se sofistikovanými narativními strategiemi. Řadu praktikujících badatelů a badatelek snad přiměje k úvahám o historické naraci, argumentaci a především o nutnosti reflektovat na počátku historického psaní i bádání vlastní představy o povaze historické vědy a historiografie a objasnit je také potenciálním čtenářům. *Zrození vagabunda* také pojmenovává konceptuální specifika paradigmatu historické antropologie a pokouší se s nimi nosně vyrovnat pro potřebu konkrétního historického bádání. Historickou antropologii první poloviny 90. let překonává práce v tom smyslu, že netematizuje pouze Eigensinn historických aktérů a slepě ho neheroizuje, ale snaží se ho kontextualizovat a zasadit do vrchnostenské sociální struktury a jejích hierarchií, a úspěšně tak propojuje mikro a makrostrukturní analytickou rovinu. Důraz na sociální kontextualizaci a laickou přístupnost však uzavírá jiné analytické možnosti, které by byly více ovlivněny lingvistickým obratem a v německojazyčné historické antropologii se výrazněji prosazují od konce 90. let. Konceptualizacím rozšiřujícím paradigma historické antropologie se však budu věnovat až v závěru recenze, stejně jako nerflektovaným paradoxům a předpokladům Himlovy knihy. Nejprve stručně k hlavním tématům knihy.

Napříč jednotlivými kapitolami, které na sebe argumentačně navazují jen volně, se vynořuje hlavní téma *Zrození vagabunda*, totiž byrokraticky a společensky zakotvené procesy vymezování, chápání, pronásledování a trestání neusedlého obyvatelstva, které si částečně osvojili i sami neusedlí. Jde tedy o analýzu utváření imaginace nonkonformity ve vztahu k represivním sociálním situacím a praxím. Se společenským „vyjednáváním“ pojmu vagabunda byla spojena od počátku 18. století, kdy začala být potulka kriminalizována (obraz neusedlého obyvatelstva se stabilizoval již v předchozích několika desetiletích), řada represivních sociálních praxí – vytváření protituláckých dokumentů v byrokratické výměně a jejich zveřejňování, zavádění pasů, vizitace, instituce postrku, vypovídání ze země a specifické tresty za potulku. Rozbor těchto praxí ukazuje, že paleta oficiálních postojů k potulce byla poměrně pestrá, raně novověké normy si často protiřečily, regulační nároky vrchností nebyly vždy všeobímající a usedlé obyvatelstvo zaujímallo vůči vagabundům

ambivalentní postoje. I samotná hranice mezi usedlostí a potulkou se jeví jako poněkud nezřetelná, nebo přinejmenším snadno překročitelná; potulka patrně představovala poměrně snadno nastolitelnou alternativu k usedlému způsobu života.

Eigensinn historických aktérů se měl projevit v řadě strategií sebeobhajoby a pokusů, jak uniknout sankcím a čelit kriminalizaci vlastního jednání ze strany vrchnostenských úřadů. Neusedlí tak často odmítali označení za vagabundy, lícitovali ohledně míry přiznaných přestupků, uváděli různá vlastní jména, zdůrazňovali bezproblémovou koexistenci s usedlým obyvatelstvem a vlastní nevědomost o kriminálním rozměru deliktu potulky. Specifické stereotypy a strategie Himl popisuje v případech pronásledování zvláštní skupiny neusedlých označované jako Cikáni, vůči nimž se vymezovala státní a vrchnostenská politika od 80. let 17. století. V průběhu dalších desetiletí se snažila prostřednictvím normativních výnosů přispět k jednoznačnějšímu rozpoznání a diferencovanějšímu popisu cikánského životního způsobu a zvyklostí a současně si kladla za cíl vytvořit hegemonní obraz cikánského obyvatelstva. Velmi rozmanité a kolísající kolektivní představy necikánského okolí o míře organizace, formách a údajných hierarchiích v cikánských skupinách, stereotypy o cikánském vzhledu a oblečení, úkonech jako žhářství či magie se formovaly na základě vlastní zkušenosti usedlého obyvatelstva, tradovaných předsudků a vrchnostenského definičního monopolu a determinovaly nejen pocity a motivace necikánů, ale také samotnou cikánskou existenci.

Kapitola o cikánském obyvatelstvu sleduje současně jak konkrétní doklady fungování a struktury cikánských skupin a způsobu jejich života, tak represivní praktiky ze strany vrchností a strategie sebeobhajoby cikánských obviněných. Na příkladu cikánského obyvatelstva Himl představuje propracované represivní praktiky vrchnostenského aparátu, jakými byl systém cikánských trestů, vyhánění přes lokální a zemské hranice, zákaz vstupu do země, cejchování, vyvěšování cikánských tabulí a různé formy tlaku na změnu životního stylu neusedlých. Značný aktualizací potenciál je spojen s tématem odebírání dětí cikánskému obyvatelstvu a jejich předávání na převýchovu do usedlých rodin. Cikánské obyvatelstvo se podle výslechových protokolů často pohybovalo v organizovaných, často příbuzensky spřízněných skupinách; samotnou příslušnost k cikánské skupině či označení za cikána lze však spojovat spíše s přijetím určitého životního stylu a naučenými znaky než s rodinným původem nebo kategoriemi jako etnicita. Způsoby, jak se cikánské obyvatelstvo vyrovnávalo s represivním přístupem, determinovala nejen snaha o záchranu vlastní existence, ale také zcela odlišný soubor představ o volnosti pohybu. Konkrétní strategie zastávané v průběhu soudních procesů vycházely do značné míry vstříc prot cikánskému diskurzu vrchností, reagovaly na stereotypy necikánského obyvatelstva: obžalování například odmítali typické „cikánské delikty“, slibovali nápravu, a někdy dokonce argumentovali předem domluvenými fikcemi pro případ výslechu. Co se týká konkrétních argumentů, na jejichž základě se

obvinění Cikáni pokoušeli minimalizovat tresty, přiznávali pouze lehčí provinění, popírali kontakty s usedlým obyvatelstvem, odvolávali se na akceptování z jejich strany a odmítali hierarchické uspořádání vlastních skupin. Výpovědi před soudy současně ukazují na praxi sebeoznačování v cikánských skupinách – sami Cikáni se rozlišovali podle „národnostních“ adjektiv (čeští a němečtí Cikáni) patrně na základě zemské příslušnosti, podle nejasných kritérií se označovali za pravé či nepravé Cikány, odvolávali se na charvátské předky a byli seznámeni i s legendou o původu Cikánů z Malého Egypta.

S represivními sociálními praxemi pak poněkud volněji souvisí dvě poslední kapitoly, z nichž se pátá týká praxe ustanovování státních hranic (delimitace), kontroly pohybu přes hranice i ve vnitřním zemském prostoru a zavádění pasů s fyzickými popisy osob ve druhé polovině 18. století. Na proces rozhraničování úzce navazuje téma závěrečné kapitoly – transmise praxí spojených se zajištěním bezpečnosti a kontroly zemského teritoria a identifikací migrujících osob z lokálních vrchnostenských úřadů na moderní stát s jeho centralizovanými úředními a komunikačními mechanismy.

Především v první kapitole Himl vymezuje základní teoretická východiska nejen aktuálního projektu, ale implicitně historické antropologie ve vztahu k jiným polím historické vědy. V souvislosti s vlastní prací reflektuje pluralitu historických interpretací i dějin v závislosti na zájmech současných skupin a subkultur hledajících legitimizaci vlastních emancipačních požadavků, které nutně determinují i poznávací zájmy samotných badatelů. Plně uznává také konstruovanost historických analytických kategorií a nemožnost rezignovat v historiografii na hodnocení. Z hlediska ideálního publika historiografické produkce, k němuž se ještě vrátím později a které Himl předpokládá co nejširší, je zásadní úvaha o kategoriích věrohodnosti a přiměřenosti. Pro mainstream historické antropologie je pak rozhodující reflexe kategorií jako reprezentativnost, typičnost, zobecnitelnost a singularita. Obzvláště kategorie reprezentativnosti či typičnosti není v historické antropologii relevantní, poněvadž cíle jejího výkladu, tedy názory, postoje, motivace, zkušenost, chování a životní strategie, nelze kvantifikovat, typizovat ani komparovat. Pramené stopy není možné zobecňovat ani na ně klást univerzalistické explanační nároky; vždy jen poukazují na dobově zažívané kulturní souvislosti a jejich výklady jsou vždy pouze pravděpodobné. V bádání o marginálních skupinách, které se v pramenech objevují pouze v krátkých záblescích střetů s normami, se badatel setkává pouze s jedinečnými výpověďmi. Jedinečnost si ale Himl klade za cíl vztáhnout k makrostrukturní, především normativní rovině, poněvadž může „vyvstat právě jen na pozadí obecněji sdílených, závazných nebo alespoň závaznost si nárokujejících norem“ (s. 18). Základní referenční rámec v knize představuje hierarchická sociální struktura vrchnostenského systému (poddanství), byrokratický systém a v něm platné normy, jež měly v raném novověku nejen prosazovat konkrétní sociální

praxe, ale také reprodukovat obraz řádné společnosti a konformního chování. Bez tohoto kontextu nejsou výpovědi, motivace, prožívání ani jednání historických aktérů uchopitelné: „bez širších souvislostí, pojících se pokud možno přímo k němu a ne k našemu vnímání, ani nemůžeme rozumět“ (s. 23).

Se zájmem o jedinečnost v textu koresponduje několik promyšlených narativních strategií, které poměrně kontrastují buď s absentující (v lepším případě), či zcela nerefektovanou narací v současné mainstreamové české historiografii. Snaha o maximální singularizaci se projevuje již na úrovni názvů kapitol, které jsou nazvány podle jednotlivých historických aktérů. Další narativní strategie souvisí s přechody mezi mikrostrukturní a makrostrukturní rovinou, kdy například výklad o vrchnostenském byrokratickém aparátu střídá vstup do narace odvíjené podle soudního protokolu apod. Vstupy do příběhů spojené se zcela konkrétními údaji často uvádějí kapitoly, což je mimochodem velmi oblíbený narativní postup v německojazyčné historické antropologii (pětašedesátiletý Josef Pečenka, původem z Veselí nad Lužnicí, pocítil protitulácký patent z dubna 1723 na vlastní kůži apod.). Za strategii narativní singularizace lze považovat i dramtizaci scény honu sedláků na Cikány podle Moravcova výsledku (s. 196–197). Pokud funguje použití životních příběhů jako reflektovaná hlavní narativní osa celé knihy a pokud je současně propojeno s teoretickými východisky analýzy (jen přes detail a konkrétní životní osud lze tematizovat kontext), jedná se o sofistikovanou hru se čtenářem. Nelze však již přistoupit na Himlovo tvrzení, že se životní příběhy neusedlých nabízejí „jako nejpřirozenější“ členění textu (s. 53) a že příběhy samy o sobě nesou dramatický narativní moment spějící k finále přetíženému významy. Jako by příběhy byly esenciální povahy, jednotkami o sobě existujícími mimo texty a diskurzy. Absolutizace životního příběhu ovlivňuje i představu o práci historiků, kteří sice nemají bezradně kupit souvislosti a jednotliviny, ale ani nesmí zasazovat příběhy z pramenů do teoretických rámců (s. 21).

Mezerovitá reflexe narace mne přivádí k další části recenze, v níž bych se chtěla soustředit na nerefektované předpoklady a paradoxy monografie (v některých případech je při tom lze vztáhnout i obecněji na paradigma historické antropologie). První se týká souboru úvah o povaze historické vědy. Autor uznává rozhodující roli autorských motivací, logiky a selektivních badatelských zájmů, které determinují rekonstrukci kontextu (s. 22, 48). Fakt, že badatelský zájem přesahuje významový horizont historických aktérů, přesto nemá znamenat rezignaci na výklady vlastní dané době. Badatelskou interpretaci je zapotřebí stále poměřovat postoji a výklady samotných aktérů. Podle paradigmatu indicií má historik pátrat po dobově zažívaných kulturních souvislostech, sdílené srozumitelnosti významů, obrazů a gest, zkrátka kultuře-významové síti, do níž byli historičtí aktéři zavěšeni. Chybějící souvislosti pak musí domýšlet v závislosti na míře vlastních intelektuálních kompetencí. Ačkoli Himl v teoretickém úvodu postuluje primární snahu uchopit sebe-

interpretaci historických aktérů a přiblížit se smyslu jednání pro samotné aktéry, současně však tvrdí, že posledním zájmem historické vědy jsou „minulé společnosti jako takové“ (s. 39) a historikové mají především ambici vypovídat o minulých společnostech. Samotný výklad se soustředí spíše na společnosti než na významy, které se víceméně předpokládají jako sdílený základ konkrétních sociálních praxí.

Několik rovin Himlovy argumentace poněkud kontrastuje s požadavkem jedinečnosti a autenticity postojů a interpretací historických aktérů. První problém představuje samotné paradigma represe, které je na jedné straně součástí sociálně kritického pozadí Himlova badatelského zájmu a aktualizacího potenciálu knihy, autor se explicitně zmiňuje o svém cíli „navrátit“ historickým psaním marginaliím jejich odporanou historicitu a autenticitu (s. 52). To však současně staví neusedlé obyvatelstvo do pozice obětí stíhaných vrchnostenským aparátem, za něž musí promlouvat historik, musí utlačovaným udělit slovo z pozice moci, musí potvrdit jejich interpretační svrchovnost nad vlastními osudy. Paradoxy jsou spojeny i s makrostrukturními předpoklady Himlova výkladu. Jak jsem naznačila výše, *Zrození vagabunda* se vyznačuje sofistikovaným propojením makro a mikro výkladové roviny. Himl však současně odmítá zcela v souladu s paradigmatickým historické antropologie vykládat jedinečnost životních osudů historických aktérů a jejich jednání na pozadí „velkých“ dějinných procesů (s. 26, 52). Základní makrostrukturní rovinu interpretace však představuje byrokratický systém a vrchnostenské sociální hierarchie, ve vztahu k nimž se v celé knize a obzvláště v posledních dvou kapitolách zmiňuje proces modernizace, ať už se konstatuje prosazování racionální státní autority na úkor vrchnostenských pravomocí, (jakkoli postupně) proměny předmoderní společnosti na moderní, zmiňují se „modernizační kroky“, vznik moderní diskutující veřejnosti apod.

Dalším nerefektovaným předpokladem Himlova výkladu je referenční pojetí pramenů. Referencialita se promítá také do volby figurativních prostředků, především do spojování pramenů s aktivními tvary sloves vypovídání (prameny hovoří, vypovídají atd.). Vypovídací hodnotu pramenů má ovlivňovat jejich vznik, funkce a určení v souvislostech byrokratického systému. Porovnávání pramenů vzniklých nebo fungujících v různých byrokratických souvislostech má historikovi umožnit nalézt a pojmenovat mimotextové jevy, k nimž prameny referují: „Ze zakletí písma se, zdá se, nevymaníme, můžeme však jedno svědectví poměřovat svědectvím jiným, psaným z odlišné perspektivy za odlišným účelem.“ (s. 46) Texty se také považují za uzavřené, mající stabilní, a tudíž i referenční obsah, který se nemění vzhledem ke kladeným otázkám: „Písemně fixované zprávy, výpovědi, právní akty, korespondence či záznamy všeho druhu nemohou měnit svůj obsah a strukturu podle toho, jako jim položíme otázku, ani jinak aktivně vstoupit do dialogu se soudobým badatelským zájmem.“ (s. 41)

S předpokladem referenciality jazyka souvisí můj poslední postřeh o rezignaci na „odbornou“ textovou produkci. Samotné odmítnutí klasických poznámek

nepředstavuje žádný problém. Pozornost však zasluhuje argument, že by poznámky narušily plynulost výkladu a běhu minulých událostí a že není možné oddělit „svědectví pramenů a spory historiků na jedné a historickou realitu, o jejíž zachycení všichni usilují, na druhé straně“ (s. 28). Narace, výklad, pramen a historická realita zde splývají vjedno, nikoli však v tom smyslu, že by byla historická realita v textech a prostřednictvím textů neustále znovu konstruována a opatřována významem. Naopak, historiografie jako by byla v tomto pojetí záznamem o badatelově přibližování se esencialistické historické realitě, což zcela nesouvisí s deklarovanou snahou neoddělovat „proces kritického zkoumání a jeho výsledek“. Nezbyvá než trochu banálně konstatovat, že historická realita nemůže být bezproblémovým výsledkem bádání a historiografické produkce (tím mohou být nanejvýš reprezentace a interpretace pramenných stop zakotvené v určitých jen do jisté míry reflektovatelných argumentačních, konceptuálních a narativních rámcích). Popis údajné extradiskurzivní historické reality nemusí být univerzálním a konsensuálním badatelským cílem. Kritické zkoumání a jeho výsledek skutečně nelze oddělit právě proto, že historiografie k realitě nereferuje, nýbrž ji utváří prostřednictvím analýzy pramenných stop, argumentace, narace, figurativní řeči, paratextů atd. – zkrátka jako textový efekt na všech rovinách textu, včetně poznámek. Himl také v úvodní kapitole odmítá analyzovat konkrétní pasáže z pramenů, protože by se jim tak upírala autenticita, hrozilo by „násilné vytrhování výrazů, vět či vyjádření z jejich původních souvislostí a jejich podřizování kontextu našemu“ (s. 28), tedy potenciální podsouvání významů historickým aktérům. V textu jsou citace z pramenů přesně zasazeny do příběhů výslechových protokolů, neanalyzují se, a dokonce se přímo vkládají do úst konkrétních aktérů. Velmi zajímavý je také předpoklad úvahy o rozmazané hranici odbornosti a požadavku laické přístupnosti odborné argumentace: „Argumentace věrohodná pro neodborníka by měla být přijatelná i pro specialistu a naopak specialistova práce by měla být v jakékoli fázi přístupná neprofesionálnímu zájmu, resp. srozumitelná neprofesionálnímu publiku.“ (s. 33) Tato pozice je v rámci paradigmatu historické antropologie zcela přijatelná, jakkoli lze i snahu o laickou přístupnost chápat jako legitimizační strategii, kde je odborný monopol na objektivitu (sám potenciální nástroj represe) nahrazen větší intersubjektivitou. Kniha však na laicky nesrozumitelný výklad nerezignuje zcela, pouze jej odsunuje do poznámek připojených za jednotlivé kapitoly; při nevyběrovém čtení pak oba typy vypovídání příznačně kontrastují.

V závěru recenze se pokusím odpovědět na otázku, jaké konceptuální možnosti se nabízejí, pokud bychom se chtěli některých z těchto paradoxů vyvarovat. Základní problém spočívá samozřejmě ve výše zmíněném referenčním, až hermeneutickém přístupu k analyzovaným textům. Texty jsou totiž pro Himla rezervoárem referencí o raně novověkém vztahu k cizímu, ale nikoli už prostorem, kde by se cizost

na argumentační i figurativní rovině utvářela a kde by se performovaly subjekty v podřízené pozici. Himl píše o ambici historické vědy „vypovídat nejen o textech, ale i o minulých společnostech“ (s. 39), paradigma indicíí by mělo umožnit analyzovat dobově zažívané významy a kulturní souvislosti v sociálních a symbolických praxích těchto společností – badatelům se však k analýze nabízejí „pouze“ texty a jejich interakce. Právě problematika textového utváření cizího, produkce pravd o cizím, tedy výzkum historických alteritních diskurzů by mohl nabídnout skutečně propracovaný a sofistický konceptuální rámec pro výzkum označování neusedlého obyvatelstva.¹ Cizí se v tomto badatelském proudu interpretuje jako textový efekt, tedy jako konstrukce, která vzniká v textech prostřednictvím různých argumentačních a figurativních jazykových prostředků, intertextově migruje, prolíná s se s různými diskurzí diference, může se podílet na performování „cizích“

1 K paradigmatu alterita – interkulturalita, jak se prosazuje především v německé literární vědě, srov. YOSHINORI SHICHIJI (ed.), *Internationaler Germanisten-Kongress in Tokyo*, München 1991 (svazek 2/1; 6/10); PETER WIESINGER (ed.), *Akten des X. Internationalen Germanistenkongresses Wien 2000 „Zeitwende – Die Germanistik auf dem Weg vom 20. ins 21. Jahrhundert“*, svazek 9, Frankfurt am Main 2003; tematické číslo časopisu LiLi 1998, kde především článek BRIGITTE SCHLIEBEN-LANGE, *Die Dialektik von Identität und Alterität*, LiLi 110/1998, s. 41-57. Historiografie se v posledních desetiletích soustřeďuje především na alteritní diskurzí v cestopisné produkci. K analýzám reprezentace cizího jako textového efektu v cestopisné literatuře srov. následující recipované a metodologicky nosné studie: ORTFRIED SCHÄFFTER, *Modi des Fremderlebens. Deutungsmuster im Umgang mit Fremdheit*, in: *Das Fremde. Erfahrungsmöglichkeiten zwischen Faszination und Bedrohung*, (ed.) O. Schäffter, Opladen 1991, s. 11-42; RALF MITSCH, *Körper als Zeichenträger kultureller Alterität: Zur Wahrnehmung und Darstellung fremder Kulturen in mittelalterlichen Quellen*, in: *Fremdkörper – Fremde Körper – Körperfremde: Kultur- und literaturgeschichtliche Studien zum Körperthema*, (ed.) B. Krause, Stuttgart 1992, s. 73-109; SABINE SCHÜLTING, *Wilde Frauen, fremde Welten. Kolonisierungsgeschichten aus Amerika*, Hamburg 1997; SABINE HOFMANN, *Die Konstruktion kolonialer Wirklichkeit. Eine diskursanalytische Untersuchung französischer Karibiktexte des frühen 17. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main-New York 2001; SUSANNA BURGHARTZ, *„Translating seen into Scen?“ Wahrnehmung und Repräsentation in der frühen Kolonialgeschichte Europas*, in: *Berichten, erzählen, beherrschen. Wahrnehmung und Repräsentation in der frühen Kolonialgeschichte Europas*, (edd.) S. Burghartz, M. Christadler, D. Nolde, Frankfurt am Main 2003, s. 161-175; MICHAELA HOLDENRIED, *Künstliche Horizonte. Alterität in literarischen Repräsentationen Südamerikas*, Berlin 2004; *Reisen im Diskurs: Modelle der literarischen Fremderfahrung von den Pilgerberichten bis zur Postmoderne*, (edd.) ANNE FUCHS, THEO HARDEN, Heidelberg 1995; *Reisen, Entdecken, Utopien: Untersuchungen zum Alteritätsdiskurs im Kontext von Kolonialismus und Kulturkritik*, (edd.) ANIL BHATTI, HORST TURK, Bern-Berlin 1998; *Fremderfahrung und Fremdeitsdarstellung in okzidentalischen Kulturen. Theorienansätze, Medien/Textsorten, Diskursformen*, (edd.) BERND LENZ, HANS J. LÜSEBRINK Passau 1999; *Imaginationen des Anderen im 16. und 17. Jahrhundert*, (edd.) INA SCHABERT, MICHAELA BOENKE, Wiesbaden 2002.

subjektů v podřízené pozici apod. Na rozdíl od vágních konstatování o cizím jako zdroji znejistění vlastní existence a stávajících norem či cizím jako rezonanční ploše k uchopení vlastní společnosti lze alteritní diskurzy především konkrétně analyzovat. Jak se v textech (lhostejno zda v normativních vyhláškách, dokumentech, výslechových protokolech či učených encyklopedických pojednáních) utváří cizí a jak v nich funguje imaginace vagabunda? Jaké významové možnosti se v textech prosazují a jaké se potlačují? Jaké konkrétní figurativní a narativní prostředky a postupy lze v alteritních diskurzích tematizovat? S jakými subtexty tyto diskurzy operovaly, jak je prestrukturovalo tzv. kombinatorní psaní raného novověku? Jak v nich fungují hranice vypovídatelnosti? Jaké diskurzy diference se rozehrávají v těchto řečových reprezentacích? Jen kusé zmínky o některých výslechových protokolech například ukazují na komplikovanější genderování, ale lze předpokládat i protínání s jinými diskurzy diference, jinými klasifikačními kategoriemi, například vypovídání o těle neusedlých, morálních konotacích barvy jejich kůže (s. 243), a především jejich multirelacionalitu ve smyslu, jak tento pojem používá současná německojazyčná historiografie (například A. Griesebnerová, M. Mommertzová či Ch. Lutterová). Himl považuje za základní kategorii diference samotnou poddanost, kterou však chápe spíše jako sociální determinant a kontext deliktu potulky než jako diskurz.

Nastíněné otázky se mi jeví nosnější než požadavek zasadit výpovědi o cizím do „soudobého kulturně-civilizačního kontextu – do křesťanského obrazu světa“ (s. 217) a mohou vysvětlit sdílení a intertextovou transmisi stereotypů mezi nejrůznějšími sociálními skupinami, často i bez „přímé“ zkušenosti, o níž se Himl zmiňuje a která se takto ukazuje být spíše diskurzivně přestrukturovaná. Intertextový přenos stereotypů a elementů alteritních diskurzů by pak umožnil vyhnout se úvahám, zda stereotypy o cikánském obyvatelstvu vzešly od usedlého obyvatelstva, nebo jim byly implantovány shora, zda mnohoznačnost pojmů souvisí s množstvím lokálních autorit a jurisdikcí, vůči nimž bylo možné „být cizím“, nebo do jaké míry si sami neusedlí internalizovali vrchnostenské koncepty. Jinak lze v tomto světle interpretovat i výpovědi vyslychaných neusedlých. Himl se přes výpovědi snaží přiblížit sebeinterpretacím neusedlých, přiznává jim právo na vlastní sebedefinici, jakkoli částečně determinovanou vrchnostenským vypovídáním. I artikulaci já je ale možné považovat za textový efekt, a nikoli za výpověď přímo referující k sebeinterpretacím historických aktérů. Opominu v této souvislosti v poslední dekádě velmi populární historické bádání o autobiografickém psaní, heterologii já či konceptu person (V. Olejniczak, G. Jancke, E. Kormann), přímo na poli historické antropologie ale existuje řada sofistikovaných analýz o artikulaci já jako řečovém jednání, o diskurzivní a sociální rovině zaujímání subjektivních pozic apod. M. Mommertzová napsala studii o označování sebe jako řečovém jednání při soudních výsleších, v níž dokonce uznává vliv realizací soudní praxe na

artikulace já, což se Himlově interpretaci velmi blíží.² Teoretičtější zaměřené práce poukazují na historicky specifické strategie investování do určitých subjektivních pozic (diskurzivních ekvivalentů prázdného znaku já v konkrétních textech), na rizika a šance spjaté s jejich zaujímáním, na kulturní vzorce, diskurzivní konfigurace, pravidla ohraničující možnost sebe prezentace a současně na vztahové sociální struktury, na jejichž základě se já v textech artikuluje, utváří se identita a současně i sociální praxe historických aktérů.³

Tematizovat textuální rovinu utváření cizího a zaujímání subjektivních pozic by ale nutně znamenalo destrukci celého typu historického psaní, které Himl praktikuje, a jeho narativních a formálních postupů – analýza textových efektů nevyžaduje konkrétní osudy historických aktérů ani narativní strategie, ale především neumožňuje psát historické příběhy s poučením přístupným nejširšímu publiku. Právě v tomto bodě se nejpalčivěji ukazuje, jak může trvání na laické přístupnosti badatelského procesu i historiografického textu na jedné straně sice zamezit definiční a interpretační monopolizaci a nevybíravým legitimizačním praktikám ze strany odborných spiklenců, ale na druhé straně také odsunout stranou velmi nosné konceptualizace, v jejichž rámci se prostě nelze pohybovat bez adekvátního pojmosloví, „odtržení“ výpovědí od historických aktérů a jejich životních příběhů, bez reference k autoritám a reflexe interpretačních předpokladů zatížených nánosem starších textů zařazené přímo do argumentace. Vzhledem k předchozím odstavcům je vcelku jasné, že takové konceptualizace považují za nosné a aktuální a rezignaci na laickou srozumitelnost historiografie a nemožnost jednat s historickými aktéry „jako rovný s rovným“ za přijatelnou cenu.

Zrození vagabunda se vymyká současné české historiografii étosem a značnou mírou aktualizace. Otázkou samozřejmě zůstává, zda by navrhované koncepty tematizující textové procesy označování nemohly učinit historiografii marginalizovaných skupin raného novověku ještě aktuálnější. *Zrození vagabunda* se vymyká také teoretickou reflexí, jasným konceptem historické vědy, promyšlenými narativními strategiemi a otevřenou artikulací vlastních badatelských pozic. Právě díky těmto kvalitám lze vůči knize vůbec vznést smysluplné komentáře, polemizovat s jejími závěry nebo přemýšlet o dalších konceptuálních možnostech tohoto typu historiografie.

Lucie Storchová

2 MONIKA MOMMERTZ, „Ich, Lisa Thielen“. *Text als Handlung und als sprachliche Struktur – ein methodischer Vorschlag*, *Historische Anthropologie* 4/1996, s. 303-329.

3 ANDREA GRIESEBNER, CHRISTINA LUTTER, *Geschlecht und „Selbst“ in Quellen des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, in: *Vom Individuum zur Person. Neue Konzepte im Spannungsfeld von Autobiographietheorie und Selbstzeugnisforschung*, (edd.) Gabriele Jancke, Claudia Ulbrich, Berlin 2005. Dále srov. BIRGIT WAGNER, CHRISTOPHER F. LAFERL, *Anspruch auf das Wort. Geschlecht, Wissen und Schreiben im 17. Jahrhundert: Suor Maria Celeste und Sor Juana Inés de la Cruz*, Wien 2002.